

Л. І. Пономаренко

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

У статті здійснено аналіз особливостей розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу у процесі соціально-педагогічного супроводу. Визначено зміст соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів у процесі соціально-педагогічного супроводу та описано результати їх впровадження.

Ключові слова: дитячий будинок сімейного типу, батьки-вихователі, сімейні форми виховання, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціально-педагогічні умови, педагогічна компетентність батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу, соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів ДБСТ.

В статье осуществлен анализ особенностей развития педагогической компетентности родителей-воспитателей детского дома семейного типа в процессе социально-педагогического сопровождения. Определено содержание социально-педагогических условий развития педагогической компетентности родителей-воспитателей в процессе социально-педагогического сопровождения и описаны результаты их внедрения.

Ключевые слова: детский дом семейного типа, родители-воспитатели, семейные формы воспитания, дети-сироты, дети, лишённые родительской опеки, социально-педагогические условия, педагогическая компетентность родителей-воспитателей детского дома семейного типа, социально-педагогическое сопровождение родителей-воспитателей детского дома семейного типа.

The article touches upon the features of the development of the pedagogical competence of parents of children's home of family type in the process of the social-pedagogical support. The author describes contents of social-pedagogical conditions of the development of the pedagogical competence of parents of children's home of family type in the process of the social-pedagogical support. The results of implementation are highlights in the article.

Keywords: family children's home, parents-tutors, family upbringing, children-orphans, children without parents care, social and pedagogical conditions, pedagogical competence of foster parents of the family type orphanage, social-pedagogical support of parents-tutors of the children's home of family type.

Стратегія деінституціоналізації дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, стала першочерговим напрямом у реалізації державної політики соціального захисту дітей зазначеної категорії у більшості країн світу, починаючи з другої половини ХХ ст. В Україні цей процес розпочався з 2006 р. і передбачав комплекс дій по виведенню дітей з державних установ піклування з метою створення умов для виховання і розташування дітей поза закладами інтернатного типу [1, с. 195]. Так, станом на серпень 2013 року у нашій державі проживало 91 718 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з них 75 742 дитини виховувалися в українських сім'ях. Проте на глибоке переконавання уповноваженого президента України з прав дитини Юрія Павленка, сьогодні «все ще існує потреба в активізації реформування інтернатних закладів, розвитку мережі центрів підтримки сімей з дітьми, має підвищуватись якість підготовки кандидатів в усиновлювачі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, та здійснення нагляду за умовами проживання і виховання усиновлених дітей, в підтримці сімей громадян України, які взяли на виховання дітей...» [2].

Відповідно до визначеного стратегічного курсу, важливими складовими державної соціальної політики нашої держави стає створення умов: для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; виховання та утримання дітей відповідно до принципу родинності; забезпечення якості виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в новій сім'ї. У цьому процесі особливе місце посідають дитячі будинки сімейного типу (далі – ДБСТ) в цілому, та батьки-вихователі ДБСТ зокрема.

Аналіз соціально-педагогічної, психологічної, соціально-правової, науково-методичної літератури та дисертаційних робіт показав, що вивченню змісту поняття «компетентність» у різних його контекстах, присвячені праці вітчизняних та російських науковців О. Безпалько, М. Бирки, Ю. Варданян, Т. Веретенко, Н. Єфремової, І. Зимньої, І. Зверевої, І. Зязюна, Н. Краснової, О. Кучая, Ю. Малієнко, Н. Ничкало, Я. Юрків, В. Олійника, Ж. Петрочко, О. Пометун, Л. Тархан, С. Харченка, Л. Харченко, А. Хуторського, І. Чемерис, А. Шишко та ін. Дослідженню різних видів компетентності – життєвої, загальнокультурної, інформаційної, комунікативної, культурологічної, методичної, педагогічної, полікультурної, психологічної, професійної, професійно-педагогічної та ін. приділяли увагу К. Глушен-

ко, В. Заболотний, Л. Зеленська, О. Кульміна, Л. Маслак, С. Мельник, Н. Мурована, О. Нікулочкіна, Л. Перетяга, О. Полуніна, М. Степаненко, А. Хом'як, Л. Шовкун та ін. Окремі аспекти вирішення проблеми формування / розвитку професійної та педагогічної компетентності батьків замісної опіки знайшли своє відображення в роботах К. Ігнатенко, Ю. Кузнєцова, З. Лаврентєва, С. Піюкова, Н. Хрусталькова. Формуванню та розвитку виховного потенціалу родини присвячено наукові праці Т. Алексеєнко, І. Гребеннікова, Т. Демиденко, Б. Ковбаса, В. Костіва, О. Кучмасвої, Є. Маригонові, О. Петрикової, Ж. Петрочко, А. Сінельнікова та ін. Вивченням питання підвищення виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів займалися вітчизняні дослідники: В. Бондаренко, А. Гришко, Т. Журавель, І. Зверєва, О. Катаєва, Ю. Кашпур, О. Кочемировська, Л. Лоріашвілі, І. Михайленко, І. Оніщенко, Л. Остролицька, Ю. Пилипас, О. Руда, Ю. Удовенко, Г. Христова та ін.

Специфіку функціонування ДБСТ як сімейної форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування вивчали Т. Бондаренко, Л. Волинець, І. Доля, Ю. Ілляшенко, Н. Комарова, Г. Лактіонова, В. Москалюк, І. Ченбай, Ж. Петрочко, І. Пеша, Ю. Черновалюк та ін.

Проблему особливостей професійної діяльності соціального педагога / соціального працівника з батьками-вихователями ДБСТ та технологій соціально-педагогічної роботи з ними розглядали А. Архипова, С. Архипова, Г. Бєвз, О. Безпалько, Ж. Захарова, І. Зверєва, Л. Кальченко, А. Капська, О. Коряковцева, М. Лазарева, Г. Лактіонова, Г. Майборода, І. Матвієнко, Н. Олексюк, І. Рогальська, Н. Сидорина, Г. Симонова, О. Тютюнник, І. Трубавіна, Т. Шанскова, З. Шевців та ін.

Аналіз зазначених робіт свідчить, що всі вони містять багатий теоретичний та емпіричний матеріал. Водночас, незважаючи на наявність різнопланових досліджень, невирішеними залишилися завдання розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу.

З урахуванням викладеного, метою статті є аналіз особливостей розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу у процесі соціально-педагогічного супроводу.

На нашу думку, для збереження термінологічної однозначності у нашій статті, доцільно окреслити сутність наукових дефініцій «педагогічна компетентність батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу» і «соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів ДБСТ».

Педагогічну компетентність батьків-вихователів ДБСТ ми розуміємо як особистісну характеристику батьків як вихователів, що інтегрує в собі пряму педагогічну мотивацію та систему відповідних ціннісних орієнтацій; особистісні якості, знання, вміння і навички батьків-вихователів ДБСТ необхідні для успішного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здатність універсально застосовувати педагогічні знання, уміння та навички у виховній практиці, пристосуватись до мінливих умов конкретної професійної діяльності; емоційно-вольову регуляцію і рефлексію процесу та результату виховної діяльності.

Соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів ДБСТ ми визначаємо як вид соціально-педагогічної діяльності, що є формою соціальної підтримки, яка передбачає надання фахівцями Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (за потреби, спільно із спеціалістами інших установ та організацій) комплексу соціально-педагогічних послуг конкретним батькам-вихователям ДБСТ, спрямованих на підвищення рівня виконання ними виховної функції.

Вважаємо, що розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у межах соціально-педагогічного супроводу потребує створення особливих соціально-педагогічних умов забезпечення цього процесу. Керуючись об'єктивними законами педагогічного наукового дослідження, на нашу думку, надзвичайно важливим для вирішення завдання розробки соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу у процесі соціально-педагогічного супроводу є визначення основних концептуальних положень розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу. Сформулюємо їх.

Перше концептуальне положення полягає в тому, що розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ повинен відбуватися відповідно до особливостей функціонування ДБСТ як інституту сімейного виховання та враховувати специфіку діяльності батьків-вихователів як представників соціальної групи, наділеної відповідними правами й обов'язками, яка виконує низку суспільно та особистісно значущих функцій.

Друге концептуальне положення ґрунтується на розумінні того, що умовою успішної виховної діяльності батьків-вихователів ДБСТ є їх педагогічна компетентність, яка визначається особистісною характеристикою батьків як вихователів і інтегрує в собі: пряму педагогічну мотивацію та систему ціннісних орієнтацій; особистісні якості, знання, вміння і навички батьків-вихователів ДБСТ, необхідні для успішного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здатність найбільш універсально використовувати та застосовувати педагогічні знання, уміння та навички у вихов-

ній практиці, пристосуватись до мінливих умов конкретної діяльності; емоційно-вольову регуляцію і рефлексію процесу та результату виховної діяльності.

Третє концептуальне положення нашого дослідження виходить з розуміння того, що процес соціально-педагогічного супроводу ДБСТ, спрямований на розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів, повинен ґрунтуватися на сучасних положеннях про соціально-педагогічну роботу з батьками-вихователями ДБСТ й визначатися соціальною політикою держави.

Четверте концептуальне положення передбачає необхідність визнання й забезпечення функціонування комплексу соціально-педагогічних умов, за якого батьки-вихователі ДБСТ зможуть: досягнути роль педагогічної компетентності у системі виховної взаємодії в ДБСТ; усвідомити свою спроможність впливати на кінцевий результат власного професійно-особистісного розвитку та розпочати опанування відповідними засобами діяльності; прийняти особистісну відповідальність за ефективність виховного процесу в ДБСТ; перейти на особисту позицію активної участі в розвитку власної педагогічної компетентності.

П'яте концептуальне положення виходить з того, що при створенні конструкції соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу, необхідно враховувати активний вплив середовища на ДБСТ, що відбувається: на зовнішньому (державна соціальна політика, ЦСССДМ, Служби у справах дітей, дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та позашкільні навчальні заклади, ГО, які працюють в інтересах дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та ін.) та внутрішньому (батьки-вихователі, діти-вихованці, кровні діти батьки-вихователів, кровні батьки дітей вихованців) рівнях.

Шосте концептуальне положення ґрунтується на розумінні необхідності забезпечення комплексності, послідовності та неперервності розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу.

Сьоме концептуальне положення нашого дослідження полягає у розумінні того, що розвиток педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу повинен ґрунтуватися на ідеях особистісно-соціально-діяльнісного підходу.

Проведене нами багатоаспектне вивчення особливостей функціонування ДБСТ як сімейної форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначення змісту поняття «педагогічна компетентність батьків-вихователів ДБСТ», з'ясування сутнісних характеристик процесу соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів ДБСТ дозволили розробити соціально-педагогічні умови розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу: 1) спрямування мети та змісту соціально-педагогічного супроводу ДБСТ на підтримку педагогічної компетентності батьків-вихователів; 2) актуалізація соціального партнерства фахівців державних і громадських організацій у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; 3) забезпечення неперервності розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ засобами діяльності Консультативно-методичного центру, спрямованої на надання комплексної професійної допомоги та підтримки соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів.

Визначені соціально-педагогічні умови розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ впроваджувалися нами у процес соціально-педагогічного супроводу комплексно, що змістовно вносило позитивні зміни в наявний процес соціального супроводу ДБСТ, підвищувало його ефективність та забезпечувало єдність розвитку п'яти визначених нами структурних компонентів педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ: ціннісно-мотиваційного, особистісного, когнітивного, операційно-діяльнісного та рефлексивного. Розвиток вищезазначених складових педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ здійснювався неперервно – на всіх етапах соціально-педагогічного супроводу.

Перша соціально-педагогічна умова впроваджувалася шляхом спрямування мети та змісту соціально-педагогічного супроводу ДБСТ на підтримку педагогічної компетентності батьків-вихователів. Дослідження показало, що зміст соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів доцільно визначати через методи, форми та технології соціально-педагогічної роботи з ДБСТ, реалізація яких спрямована на підтримку педагогічної компетентності батьків-вихователів. У рамках реалізації першої соціально-педагогічної умови розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ нами було розроблено та впроваджено у практику соціально-педагогічної роботи з батьками-вихователями ДБСТ: соціально-педагогічний тренінг для батьків-вихователів ДБСТ; цикл інтерактивних лекцій, методичний семінар, методичні рекомендації щодо здійснення процесу соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів ДБСТ мета та зміст якого спрямовані на підтримку їх педагогічної компетентності – для працівників ЦСССДМ, які здійснюють соціальний супровід ДБСТ.

Реалізація другої соціально-педагогічної умови була пов'язана з актуалізацією соціального партнерства фахівців державних і громадських організацій у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. Нами було актуалізовано соціальне партнерство Сумського обласного

ЦСССДМ, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Сумської обласної ГО «Центр підтримки та розвитку родини «Калинове гроно»». Результатом партнерської взаємодії означених організацій стала реалізація проекту «Родинний табір «Школа соціального оптимізму»».

Упровадження третьої соціально-педагогічної умови потребувало забезпечення неперервності розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ засобами діяльності Консультативно-методичного центру, спрямованої на надання комплексної професійної допомоги та підтримки соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів. Реалізація цієї соціально-педагогічної умови була спрямована на організацію та забезпечення діяльності Консультативно-методичного центру «Довіра» за двома додатковими напрямками: 1) консультативно-методична робота щодо надання комплексної професійної допомоги та підтримки соціальним педагогам/соціальним працівникам, які здійснюють соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів ДБСТ з метою розвитку їх педагогічної компетентності; 2) соціально-психолого-педагогічна допомога та підтримка батьків-вихователів ДБСТ у сфері розвитку їх педагогічної компетентності.

Виділені нами соціально-педагогічні умови процесуально взаємопов'язані між собою, а також є взаємодоповнюючими складовими розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу, що сприяють його ефективності.

Аналіз результатів проведеного дослідження здійснювався за розробленими критеріями (мотиваційно-ціннісним; особистісним; когнітивним; організаційно-діяльним; рефлексивним), показниками та рівнями (високим, середнім, низьким) розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ. У результаті діагностики на констатувальному етапі експерименту серед батьків-вихователів ДБСТ контрольної та експериментальної груп виявлено низький, за деякими критеріями середній рівні розвитку ціннісно-мотиваційного, особистісного, когнітивного, операційно-діяльним та рефлексивного критеріїв педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ.

Аналіз результатів діагностики рівнів розвитку ціннісно-мотиваційного, особистісного, когнітивного, операційно-діяльним та рефлексивного критеріїв педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ, проведений на контрольному етапі експерименту, виявив позитивну динаміку змін у батьків-вихователів ДБСТ експериментальної групи й засвідчив суттєві переваги показників розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ, за кожним із критеріїв, над аналогічними показниками у батьків-вихователів ДБСТ контрольної групи. Означене дозволило констатувати ефективність упровадження визначених у дослідженні соціально-педагогічних умов розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу.

Таким чином, у результаті наукового пошуку шляхів розв'язання проблеми розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу можна підсумувати, що цей процес буде результативним, але за умов: 1) спрямування мети та змісту соціально-педагогічного супроводу ДБСТ на підтримку педагогічної компетентності батьків-вихователів; 2) актуалізації соціального партнерства фахівців державних і громадських організацій у процесі розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ; 3) забезпечення неперервності розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ засобами діяльності Консультативно-методичного центру, спрямованої на надання комплексної професійної допомоги та підтримки соціально-педагогічного супроводу батьків-вихователів.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку педагогічної компетентності батьків-вихователів ДБСТ у процесі соціально-педагогічного супроводу. На наш погляд, перспективним напрямком, який заслуговує на подальше вивчення, є удосконалення професійної підготовки та перепідготовки соціальних педагогів / соціальних працівників, які здійснюють соціальний супровід ДБСТ.

Література:

1. Доля І. М. Дитячі будинки сімейного типу: механізм подолання соціального сирітства в Україні / І. М. Доля // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 195–199.
2. Юрій Павленко: Більше 75 тисяч дітей-сиріт вже виховуються в українських сім'ях [Електронний ресурс] // Президент України Віктор Янукович : офіційне інтернет-представництво: офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/28429.html>.